

znak

Rychnov

se Svatým Křížem a Košovy

Dr. Gertrud Zasche

*Z knihy **Gablonz an der Neisse**
vydané Leuteltovou společností
se sídlem ve Schwäbisch Gmünd*

© 1982

přeložil František Chlouba © 1998

Úvod, který prosím nepřeskakujte!

Milý čtenáři,

vzal jsi do ruky tuto knížečku. Předpokládám proto, že tě zajímá historie Rychnova. Historie, která byla před rokem 1945 nejméně po tři staletí německá. Už tento fakt sám vyvolává dnes v naší společnosti smíšené pocity. Proto považuji za nutné předem upozornit, že náhled autorky této stati je i na sudetského Němce dosti radikální a k Čechům ne příliš ohleduplný. Zejména pak oslava osoby Konráda Henleina na konci stati a zlehčování tragiky připojení Sudet k nacistické Říši jsou pro českého čtenáře zcela nepřijatelné.

Přesto jsem se rozhodl stat' přeložit a s poznámkami dát k dispozici zájemcům. Vedly mne k tomu dva důvody.

Předně to byl podle mého názoru zoufalý nedostatek seriózního historického materiálu o Rychnově v češtině. Podle svých znalostí a svého nejlepšího svědomí jsem se snažil v poznámkách k originálnímu textu uvést na pravou míru omyly, kterých se autorka dopustila (někdy jsou způsobeny jen nedostatkem pramenů, někdy ale také přehnanou snahou přisoudit německému živlu v Rychnově delší historii a větší zásluhu, než je skutečně seriózně doloženo).

Druhým důvodem je fakt, že přes veškeré problémy v česko-německých vztazích jsou právě sudetští Němci našimi předky v tomto kraji. Za tři staletí mu vtiskli svou podobu a my sklízíme plody jejich působení ať v dobrém nebo špatném. Proto si myslím, že je pro nás užitečné přečíst si historii Rychnova, jak ji vidí jedna z nich, byť nám to vždy nezní příjemně.

Proto tě prosím, milý čtenáři, přijmi tuto knížečku s otevřeným srdcem a chladnou hlavou a začti se do příběhu, který začal ve čtrnáctém století a který pokračuje dodnes. Jeho jméno je

“Náš domov”.

Poloha a místní části

Položený v jihozápadním cípu Jabloneckého okresu, hraničící místní částí Svatý Kříž s libereckým a místní částí Košovy s turnovským¹ okresem, pokrývá Rychnov území 6,82 km² při nadmořské výšce 630 m v nejvyšším bodě obce a 403 m v nejnižším.

V uzavřeném jádru obce, sestávajícím z Horní a Dolní Vsi (Ober- und Niederdorf),² Selské strany (Bauerseite) a Pláňského lesa (Blanne, také psáno Plane nebo Planne), řadí se, odděleny ornou půdou, další místní části nebo skupiny domů: jižně, směrem na Frýdštejn - jazykovou hranici, Zálesí (Hinterbusch) a Košovy (Koschen nebo Kaschen); jihozápadně směrem na Pelíkovice Liščí jáma (Fuchsbresche); západně Svatý Kříž (Heiligenkreuz - původně samostatná obec, které také od sloučení v roce 1808 zůstalo i nadále vlastní číslování domů); severně směrem k Rádlu Dolní Dobrá Voda (Niedergutbrunn) a severovýchodně směrem na Kokonín (a k němu také školním obvodem příslušející) Hranice (Grenze). Východním sousedem je __PR "Pulečný" _Pulečný.

Geologická stavba

Proláklina, na jejímž dně a mírně vystupujících svazích je obec položena, se nazývá "Rychnovská kotlina". Za svůj vznik vděčí explozi plynů na počátku třetihor. Později byla zaplněna částečně čedičovou lávou a částečně uhelnými a jílovými naplaveninami. Erosivní činnost Mohelky, která sledovala zemskou trhlinu vzniklou v Karbonu, začala znovu v Diluviu odplavovat měkké písky a hlíny.

Pozorujeme-li dnes kotlinu z okolních vyvýšenin, působí dojemem mělké misky s lehce zvlňeným dnem.

---

¹1dnes semilský

²1Niederdorf dnes Dolní Rychnov, Oberdorf nemá zvláštní označen

Krystalické a křemenné břidlice jsou těmi minerály, které vytvořily zdejší mírné tvary zemského povrchu. Místy jsou proloženy vrstvami hornin (u cihelny) a plásty břidlice (po cestě na Dobrou Vodu); za zmínku stojí diabasová žíla na silnici do Hodkovic a významnější výskyt sloupkového čediče v Pláňském lese, kterého je stejně tak jako hnědočerného rohovce pro dláždění stále nedostatek. Také vrstva jílu na území Pláňského lesa a bílá hlína (kaolín) u Steigerhausu³ může být průmyslově využita. Ve vlhkých pozemcích Dolního Rychnova byla výhodná těžba rašeliny.

Vyvýšeniny a vodstvo

Hřebeny, které obklopují Rychnovskou kotlinu, mají své nejvyšší body mimo území obce. Pelikovický vrch na západě se svým zplošňujícím se výběžkem náleží k Ještědskému hřebeni. Hradešín, vrch na jižní straně Dobrovodských kopců, patří již k Jizerským horám, kdežto Kopaninu na jihu můžeme připočíst k výběžkům českého středohoří. Obraz obce je ožívován terénními vlnami a pahorky, které člení krajinu a činí ji rozmanitou. Patří k nim “Rieslerovo pole” - návrší, shlížející od školy a kostela dolů, a Bienertův vrch.⁴

Obcí po celé délce protéká potok Mohelka, který poblíž Kokonína tvoří hranici obce. Dále protéká v roce 1886 vybudovanou regulací přibližně severozápadně a po dalším ohybu na západ nakonec sleduje hranici s Rádlem. Z levé strany do něj vtéká Líska, Katzebornwasser⁵ (ústí na náměstí), Blannewasser⁶ a

---

31v této stati je název Steigerhaus používán pro hasičskou zbrojnic

41název Rieslerovo návrší pro vrch mezi Selskou stranou a Červeným domem dnes již na mapách nenalezneme oproti názvu Bienertův vrch který je dodnes používá

51doslova 2013Voda z kočičí studánky2013 potok který byl při výstavbě na levém břehu Mohelky zatrubněn Pravděpodobně vtéká do Mohelky u domu čp 13

612013Voda z Pláňského lesa2013 potok dnes přezdívaný Maděrka podle předsedy národního výboru v padesátých až sedmdesátých letech 2 století který nechal vybudovat v dolní části potoka regulac

Moorwasser⁷ (přes Liščinu). Z pravé strany přitéká Grenzbach⁸, Buschdorfer Bach⁹ a několik lučních potůčků. Bohatství tekoucí vody bylo určitě příznivé pro rozvoj brusíren skla.

Stávající vodstvo dovolilo vybudovat ke každému mlýnu rybník, v němž se voda zdržela. Bohužel spolu s mlýny skoro všechny zmizely stejně jako hasičské nádrže k shromažďování dešťové vody, rozložené po celé obci. Z těch byl nejznámější Katčín rybník (Katelteich) u staré Hofrichterovy továrny¹⁰, který byl po vybudování vodovodu zasypán. Také rozmanité studny (např. Rinnel¹¹) a prameny (např. Molkeho pramen) nebyly pak již k zásobování obyvatelstva vodou nezbytné.

Dějiny obce

Založení Rychnova můžeme datovat současně se založením Hodkovic a Turnova. Němečtí cisterciáckí opati mnichovohradištského kláštera povolali osadníky ze saské Lužice, kteří s sebou přinesli také jména míst svého původu. První v listině zmíněné jméno "Richnow" se objevuje v roce 1361 v "Libri confirmationum"¹², kde je ustaven kněz Jan ze Sebnitz jako nástupce zemřelého plebána (nižší kněz) Jana. V té době musela obec již nějaký čas existovat a asi již také měla kostel a první statky na kopcích, na nichž stojí dodnes. Údolí Mohelky bylo doširoka bažinaté a rašelinité, tedy v žádném případě "bohatá niva" ("reiche Aue").

712013Voda z rašeliniště2013 potok který protéká tzv 2013starým koupalištěm2013 okolo bývalé cihelny ####dnes depo Správy a údržby silnic Jablonec) a do Mohelky se vlévá pod čistírnou odpadních vo

812013Hraniční potok2013 protéká loukami mezi farou a Lípovou ulicí do Mohelky se vlévá před viadukte

912013Potok z Lesní vsi2013 ústí do Mohelky pod Rychnovem v místě kde kříží novou silnici stará

101dnes známa spíše jako Schöffelova manufaktura podle jejího zakladatel

111"Rejzka" pravděpodobně byl situován na louce na niž dnes stojí nové bytovky v Mlýnské ulic

121Knihy konfirmační pražského arcibiskupství - sem se zhruba od roku 1350 zapisovalo ustanovení kněze v duchovní správě. Pražské arcibiskupství bylo zřízeno roku 1344

Na počátku husitských válek prodal klášter ves Rychnov Janu Ralskovi z Wartemberka. Roku 1436 ji získal do majetku Hynek z Valdštejna. Tím přešla do panství maloskalského, později rohozeckého a svijanského. Toto panství přešlo roku 1812 koupí do rukou knížat Rohanů, kteří byli také posledními pány Rychnova.

Válečných zmatků v husitských válkách zůstal Rychnov ušetřen. Po třicetileté válce měl však "více domů než lidí", ačkoliv před blížícím se nebezpečím se lidé mohli schovat i se svým majetkem v "Maukelochu" nebo v roklině Lísky13. Z třinácti velkých statků zůstaly pouze čtyři.

V 16. a 17. století doléhaly stále znovu na zdejší lid šířící se epidemie moru. O tom též svědčí morový sloup sv. Prokopa ve Smetanově ulici (Körnerstrasse) a druhý na hranici katastru na silnici do Pelíkovic. V 19. století přišla cholera v letech 1831, 1850 a ještě jednou si vyžádala oběti ve válce v "šestašedesátém"14. Teprve ke konci století rozsávaly hrůzu také neštovice.

Brzy po sedmileté válce, které se více nebo méně dobrovolně zúčastnila řada synů obce, byl Rychnov 26.3.1775 v průběhu selských rebelií v severních Čechách napaden tlupou vzbouřenců. Rychnováci však ubránili ohroženou faru, ačkoli každý z útočníků "musel mít v sobě deset čertů", jak nám oznamuje kronikář.

Jak v osvobozeneckých válkách15 tak v roce 1866 trpěla obec ubytováním vojsk a musela zaplatit citelnou kontribuci v penězích a potravinách. Také branci byli povoláváni do služby ve zbrani. Vzhledem k častým válečným podnikům rakouské monarchie v 19. století musel Rychnov pečovat o mnoho mrzáků a invalidů, kteří nedostávali žádnou státní podporu.

---

131 Maukeloch - v překladu buď "moučná jáma" nebo "bramborová .. (mauke byl také druh bramborové kaše) - se podle některých popisů nacházel mezi nynější novou silnicí a Rádlem, zřejmě až na dolním konci Rychnova. Líska v době třicetileté války protékala napříč Rychnovem od křižovatky ulic Smetanovy a Zálesí k náměstí. Do Mohelky se vlévala asi v místech dnešního viaduktu nebo za ním

1411866 - Prusko - rakouská válka

151Zde jsou zřejmě míněny napoleonské války

28. června 1914, v den 50. výročí založení rychnovského německého tělocvičného spolku, padly výstřely v Sarajevu. Podle válečného zákona byla ustavena domobrana v počtu 30 mužů, kteří měli především po žních zabránit krádežím polních plodin. Byli podřízeni starostovi Konrádu Henleinovi.

Protože také učitelé byli povoláni, musely být uzavřeny školní třídy. Později bylo možné pouze polodenní vyučování.

Začínající nedostatek potravin a dalších životních potřeb provázely sběrové a darovací akce. Tak nasbíraly školní děti 28 kg ostružinového listí na čaj. Sběrka starého železa přinesla 591 kg a akce "Dávám zlato pro železo" 2 kg zlata.

Obecním výborem Spolku Němců byla oživena polévková akce pro školní děti. V obecní kuchyni bylo dobrovolně pracujícími ženami a dívkami denně vydáváno až 154 porcí.

V květnu 1915 se musel začít přidělovat chléb. Lístky na chléb rozdělával učitel. Chléb sám byl rozdáván ve školní kreslárně. Ke všemu neštěstí panovalo v tom roce velké sucho, které v červenci následovaly noční mrazy. Citelné škody na obilí a zelenině ještě více zhoršily stav obecních zásob.

Na konci války oplakával Rychnov 160 padlých. 4. prosince 1918 byl Rychnov obsazen Čechy.

V kritických dnech září 1938 shromažďovali se zde českou mobilizací povolání záložníci z celých Jizerských hor, aby odjeli ke své příslušné posádce do Turnova.

Po připojení k německé Říši vtáhly do města 8. října 1938 německé oddíly a v hostincích se slavilo sbratření. Přestavba, způsobená politickými změnami, přinesla s sebou po počáteční euforii jako všude také mnoho tvrdosti a přehmatů. Po zřízení protektorátu byl Rychnov hraniční obcí.

V květnu 1945 se Češi opět chopili moci. Němečtí vojáci byli s rukama zkříženýma za hlavou sehnáni na náměstí. Poslední starosta Karl Seiboth musel předat úřad se všemi podklady, mimo

jiné i pokladní knihou s 80.000,- DM, svému českému následníkovi Chvalinovi, přičemž sice nebyl fyzicky týrán, ale pokořujícím způsobem šikanován. Po návratu ze Lvové, kam byl předveden k výslechu, byl s dalšími rychnovskými občany nasazen na stavbě silnic a cest na Malé Skále. Ruští vojáci nejdříve nikomu nic nedělali. Žádali pouze, aby se pro ně vařilo, a lehali si, jak byli zvyklí, v botech a uniformách do postele. Ke rvačkám, střelbě a také k znásilňování docházelo, až když obdrželi svoji dávku alkoholu a služební volno. V houfu přišli mladí Češi, kteří si říkali partyzáni, vnikali ověšeni automatickými pistolemi do domů, vyhrožovali a obtěžovali obyvatele a brali si bezostyšně jejich majetek. Závody a hospodářství museli jejich vlastníci předat dosazeným správcům. V bývalém koncentračním táboře u továrny, která byla vedoucím výroby až do konce vedena v dokonalém pořádku, byli nyní internováni politicky zatížení nebo jinak neoblíbení lidé. Brzy byl přeplněn. Tam byl také krátce po kapitulaci krutě umučen a zabit vedoucí obecní skupiny¹⁶ Ludwig Seidel. V táboře v Pláňském lese byli staženi ti, kteří byli určeni k vyhnání, nebo¹⁷ mezitím začalo vypovídání. V září musel opustit svůj dům také bývalý majitel pekárny Wilhelm Petrak. Přitom ztratil nervy a vystřelil na správce, kterého ošklivě zranil. Nato se sám ve své ložnici oběsil. To byl pro Čechy podnět k příslušným odvetným opatřením a hromadným povoláním do tábora. Mnoho rodin tu však muselo zůstat do ledna při velmi špatném zásobování, než začaly organizované transporty do západní zóny.

Vlivem množství novostaveb a přestaveb se přirozeně vlastní obraz obce podstatně změnil. Díky moderním kamenným stavbám také značně ztratil svůj venkovský charakter. Po obou stranách silnice k Turnplatzu¹⁷, která původně vedla mezi samými loukami, byla ve třicátých letech vystavěna pevně uzavřená třída domů.¹⁸

---

¹⁶Zde je zřejmě myšlena místní organizace NSDAP

¹⁷Tak byl dříve nazýván prostor před zahrádkářskou klubovnou

¹⁸Tento odstavec je v originále poněkud nelogicky na tomto místě. Nejspíše jde o chybu při sazbě a má být přehozen s následujícím

Rodiče a sestra Konráda Henleina opustili Rychnov již v posledních dubnových týdnech vstříc nejistému osudu.

Naproti tomu se téměř nezměnilo národnostní složení obyvatelstva. Od počátků jako německý ostrov v českém okolí mohl Rychnov dosvědčovat svůj čistě německý charakter.¹⁹ V roce 1870 se k českému jazyku hlásili tři lidé. Sčítání lidu v roce 1900 uvádí čtyři trvale usazené Čechy z 3384 obyvatel. V době stavby železnice byl v Rychnově větší počet cizích "gastarbajtrů", ti pak ale putovali dál. Po výstavbě vodovodu se zde zdržely dvě italské rodiny. Také v letech připojení k Československu se omezila česká část obyvatel jen na tu a tam usazené úředníky, policisty, četníky a jejich rodiny. Po spuštění provozu v galalitové továrně Haasis sem přišlo několik říšskoněmeckých rodin z Harburgu u Hamburku, ale po zastavení výroby opět odešly.

V dobách panování vrchnosti byl obecní rychtář²⁰ s nižší soudní pravomocí jmenován vrchností. V Rychnově náležel tento úřad od 15. století do roku 1760 dědičně rodině Preislerově²¹. Posledním rychtářem byl Anton Schöffel. Dosáhl neblahé proslulosti tím, že v roce 1846 při novém dělení zemědělské půdy odmítl Grosswald, ležící mezi Rádlem a Buschdörflem,²² který komise zamýšlela připsat Rychnovu. Báł se přílišného množství práce s vymáháním daní. Les připadl Rádlu a Schöffel brzy nato položil svůj úřad.

Jeho následník Josef Peukert byl ještě dosazen vrchností, ale v roce 1848, kdy se Rychnov stal svobodnou obcí, byl obyvatelstvem ve volbách potvrzen jako první obecní představený.

191Toto tvrzení lze přičíst spíše autorčině německému nadšení než serióznímu hodnocení historie. Urbáře z konce šestnáctého století uvádějí jména rychtářů Jan Koczi a Mikulasz Czyhlarz, takže o národnostním složení až do začátku 17. století lze vést úspěšně diskusi. Teprve pak je obec bez diskuze německá

201Odmyslíme-li od historicky užívaného názvosloví, je doslovný překlad richter - soudce z hlediska funkce přesnější

211Autorka vychází z faktu dědičného předávání úřadu, což bylo sice obvyklé, avšak záznamy v urbářích z přelomu 15. a 16. století hovoří o prodeji rychty, takže výše uvedený předpoklad nelze potvrdit

221Jménem Grosswald byl zřejmě označován les nad Dolní Dobrou vodou

Po něm následovali: Josef Preissler (1856 - 1861), Franz Ullrich (do roku 1867, zvaný "Schenkfranz" - hospodský Franta), Josef Preissler (do roku 1869), Florian Müller (do roku 1870), Vinzenz Peukert (do roku 1874), Franz Preissler (přechodně jen do nových voleb), Karl Hofrichter (1874 - 1880), Josef Maschke (do 1885), Franz Pietsch (do 1890), Josef Peukert (do 1892), Vinzenz Peukert (do 1899) .

Roku 1895 byl Rychnov, který byl do té doby jen trhovou obcí, povýšen na městys.

Tak se stal Vinzenz Peukert 1. starostou obce. Po něm úřadovali: Josef Ullrich (do roku 1902), Anton Hübner (do roku 1915). Během jeho mandátu byl Rychnov roku 1911 povýšen na město. Eduard Jäger, Konrád Henlein prostřední, Karl Hofrichter (1921 - 1927), Wenzel Zenkner (do roku 1934). Za něj bylo vodovodní potrubí z roku 1889 prodlouženo nákladem 41.000,- korun, vydlážděna silnice z náměstí ke kostelu a k nádraží za 150.000,- korun. Mimoto byl založen nový hřbitov se smuteční obřadní síní a vybudována k němu cesta. Rudolf Seidel (1934 - 38), Karl Seiboth (1938 - 45).²³

Odloučená část Košovy, zmiňovaná roku 1593 v zemských deskách jako Kossov, ukazuje svým způsobem založení kolem návěsní obecní lučiny na velmi staré slovanské osídlení.²⁴ Nám známá jména osadníků jsou ale podle v roce 1600 začínající pozemkové knihy a podle urbáře z roku 1624 německá.

Stranická politika

---

²³Přehled starostů je poněkud nepřesný. Anton Hübner složil úřad k 31.3.1914. V dubnu 1914 byl zvolen starostou Konrád Henlein "prostřední", který úřadoval do roku 1918. Poté až do voleb 8. srpna 1919 zastupoval úřad starosty radní Eduard Tischer. 8.8.1919 byl zvolen starostou Eduard Jäger, kterého v roce 1921 nahradil ve funkci Karl Hofrichter. Ostatní data jsou správná

²⁴Košovy svým založením připomínají spíše záhumenicovou plůžinu, i to však je typicky slovanský způsob osídlení

Politické zájmy se začínají u obyvatelstva rozvíjet poprvé před revolucí roku 1848. Podle nového společenského řádu se z poddaných stali občané, kteří mimo jiné obdrželi volební právo. Vzhledem k vlivu, jaký měly orgány samosprávy - obecní rada a obecní zastupitelstvo -, začaly brzy jednotlivé zájmové skupiny vytvářet tvrdošíjně kroužky. V Rychnově se ustavily jako nejsilnější hospodářské skupiny zemědělci a představitelé silného malířského a sklářského průmyslu na způsob systému dvou soupeřících stran, kdy tu jedna tu druhá strana získávala převahu.

Se založením místní skupiny sociální demokracie v roce 1886 se Rychnov připojil k velkému rozvoji politických stran, což mělo vliv na život obce i ve spolkové činnosti. Vedle sociálních demokratů se ustavily od pravice až po levice Německá národní strana, Svaz zemědělců, Živnostenská strana a Komunistická strana. V roce 1923 přibyla Německá národně socialistická dělnická strana²⁵. Po jejím zrušení v roce 1933 založil rychnovský tělovýchovný náčelník Konrád Henlein Sudetoněmeckou domovskou frontu, která byla v roce 1935 přejmenována na Sudetoněmeckou stranu. Vzhledem ke zostření národnostních sporů v tom roce nebylo žádným překvapením, když i v takové obci jako Rychnov, která ležela bezprostředně na jazykové hranici, byl v politice stran také v popředí národnostní boj. Ve volbách v roce 1938 se téměř všechny strany spojily se Sudetoněmeckou stranou a ta se s 86% obdržených hlasů stala nejsilnější stranou. Získala 20 křesel v městské radě, komunisté a Češi po dvou. Starostou se stal místní předseda SdP Karl Seiboth, který tento úřad zastával až do vyhnání.

Sociální poměry

Jméno Bohatá niva²⁶ nebylo bohužel v průběhu historie žádnou zárukou pro trvalý blahobyt jeho obyvatel. Také zde byly války a epidemie zas a znovu provázeny bídou a hladem. V životopise

---

251Obdoba německé NSDAP

261Překlad německého názvu Reichenau

Johanna Schöffela se dočteme, že jeho matka musela s dětmi třičtvrtě roku chodit po Rakousku žebrotou. Pro mnohé válečné invalidy bývala jen občasná státní podpora. Mnozí zkoušeli vylepšit své příjmy opravdu nebezpečným způsobem skrz pašeráctví. V letech 1846 a 1847 řádil po velké neúrodě "hladový" tyfus zvláště mezi chudým lidem a také v roce 1855 panoval takový hladomor, že chudinské fondy obce byly v krátké době úplně vyčerpány. V minulých staletích byly takové rány osudu přijímány s odevzdaností. Politická vyspělost nové doby docela možná také zde mnohé povzbudila, aby hledali své štěstí někde jinde. Proto nalézáme v letech 1837 až 1876 ne méně než 162 vystěhovalců většinou do zámoří.²⁷ Historie "Forps und Keitl ei Brasilchn"²⁸ má tudíž reálný a velmi opravdový podklad, neboť ne všechno chodilo v této zaslíbené zemi lépe než doma.

Zatímco dříve byli dlouhá léta největšími daňovými poplatníky zemědělci, rostla s rozkvětem průmyslu také zámožnost výrobců dóz, později také všeobecně v rozmanitých odvětvích sklářské výroby. V době konjunktury šperků z toho připadl velký díl dělníkům a domácím dělníkům.

P. Anton J. Felger se zmiňuje ve své obecní kronice z roku 1867/29, že "kde sklářství tak kvete", si čilý mačkář vydělá týdně až 20 zlatých, stříhač skla do 15 zlatých, brusič od 8 do 14 zlatých, ba i děti od 4 do 8 zlatých. Přitom kolem roku 1900 stál tučet uztených buřtů jeden zlatý. Ale také bylo možno za jeden zlatý koupit "plnou nůši cajků"³⁰, tedy plnou základních potravin.

Zemědělství

---

²⁷1ysvětlení vystěhovalectví je možná prozaičtější. Nevolnictví bylo zrušeno až v roce 1761. Do té doby samozřejmě mezi lidem o nějakém stěhování nemohlo být ani řeči. Feudální pán byl také povinen zajistit svým nevolníkům pomoc v době hladu. Držel tedy pro takové případy obvykle zásoby, které hladomor dokázaly zmírnit. V první polovině devatenáctého století tuto funkci nahradila obec svým chudinským fondem. V době hladomoru však ceny potravin rostly deseti i vícenásobně. Proto byl fond rychle vyčerpán

²⁸1Forps a Keitl byly dvě lidové postavičky. Název příběhu by se dal velmi volně přeložit jako např. "Mekota a Blekota v Brazílii"

²⁹1Jedná se samozřejmě o druhý díl farní kroniky

³⁰1Úsloví "an Puckkorb vul Zoig"

Jak to odpovídá poloze v horách, panuje zde podnebí s mírně teplými léty a studenými zimami, bohatými na sníh. Okolní kopce však přece poskytují jistou ochranu a zvláště podzim bývá často dlouhý a mírný.

V průměru kvalitní půdy přinášejí zemědělství dobré výnosy u nenáročných druhů obilí ovesa a ozimé pšenice, stejně jako u brambor a řepy, která se vedle sena a jetele užívá jako krmení pro dobytek.

Z dobytka se převážně chová hovězí pro mléko a maso a vedle koní také jako tažný. Počty dobytka v roce 1900 byly: 360 ks hovězího, 37 koní, 155 koz, 33 prasat, 1080 slepic, 280 hus a další drůbeže, 91 včelstev.

Bohatství ryb v potocích vinou odpadů z brusíren zcela zmizelo. Již roku 1903 nebyli v Mohelce žádní pstruži. Pokusy o chov kaprů v Hornomlýnském

rybníku a v Katelteichu ztroskotaly. Také raci byli v Mohelce vyhubeni. Ovšem rybářská práva tak jako tak náleží vlastníku panství a po něm státnímu pozemkovému úřadu.

Rychnov byl založen jako selská obec. To ukazuje berní rula z roku 1654. Ta vypočítává 8 sedláků, 16 záhumenkářů a 13 domkářů. V našich dobách bylo 27 sedláků a 48 zemědělců mimo hlavní zaměstnání. Podle toho skýtalo zemědělství existenci především některým velkostatkům, a tak byl brzy nutný vedlejší výdělek, který pozemky neposkytovaly. To vysvětluje vznik množství doplňkového průmyslu v horách, z něhož Rychnov dva zcela charakterizují.

Průmysl a řemesla

Textilní výroba: Lnu se na mírných kopcích okolo Rychnova dobře dařilo a dával větší výnosy, jelikož byl potřebný pro vlastní ošacení, byl jeho přebytek vítaným obchodním artiklem. Rozmanitou činností při zpracování lnu až po předení a tkaní si

bylo možno přivydělávat na to, co bylo vedle základních potravin bylo potřebné k životu: sůl, cukr, obuv a další nutné věci, které byly často k dostání ne za peníze, ale za zboží. Na tom vydělávali ještě obchodníci s přízí a plátnem, kteří obstarávali prodej hotových výrobků a polotovarů. Proto tito i v Rychnově patřili k nejbohatším lidem, kteří jak se říká stříbrňáky doslova hrabali. O jednom z nich, obchodníku Langovi (Pauerchristel31 z č.p. 28), se praví, že své peníze nepočítal, ale z majetku, nahromaděného v ošatce, odměřil vždy žejdlík stříbrných dvacetníků pro měsíční potřebu.

Později nechávali také liberečtí a jablonečtí soukeníci v Rychnově spřádát svoji vlnu. Spřádáním ovčí vlny se lépe vydělávalo až do chvíle, kdy spřádací stroje a tovární výroba sukna přivedly toto řemeslo k zániku.

Dlouhé desítky let se živila část obyvatel výrobou soukenných bot ze zbytků textilu nebo ze starých oděvů. Podomní obchodníci je nabízeli k prodeji v blízkém i dalekém okolí až po Polsko, Štýrsko a Tyroly.

Průmysl dóz: Je nutno považovat za velké štěstí v Rychnovské historii, že ztráta způsobená místnímu živnostnictví úpadkem ručního předení a tkaní, byla nahrazena nástupem nového průmyslového odvětví, které se udrželo víc jak jedno století.

Roku 1780 ho založil Johann Schöffel, po překonání mnoha obtíží a po několika neúspěšných pokusech, a to zřízením výroby dóz na šňupací tabák z lakované lepenky ve velkém. Výroba a zušlechtní, t.j. vyzdobení nejrůznějšími způsoby, nabízelo možnost zaměstnání jak pro zručné tak i pro nevyučené dělníky s přiměřeným výdělkem. Velká potřeba dóz, stejně jako talířů, podnosů, krabiček, dóz na cukr atd., které byly vyrobeny se stejným uměním, a široké odbytiště umožnily založení rozsáhlejší výrobní firmy, která měla po nějakou dobu dobré příjmy. Ke konci 19. století poptávka - možná i kvůli poklesu kvalitu, jistě ale proto, že šňupací tabák vyšel z módy - silně poklesla, takže výdělek

přestal být výhodný a výroba nakonec docela ustala. Ještě dnes existuje v roce 1873 zkrachovalá avšak dosud stojící Hofrichterova fabrika³² na bývalém "Katelteichu". Krom toho stojí ještě dvě "lakovny", malé vedlejší budovy, kde se podle přísně utajovaných předpisů připravoval lak. Jedna z nich, přínaležející k Hofrichterově fabrice, sloužila ve dvacátých a třicátých letech ke schůzkám národní mládeže.

Olejomalba: Také průmysl dóz byl včas před svým zánikem nahrazen novým způsobem výdělků. Tím byla olejomalba, která byla svým způsobem ještě originálnější a jedinečnější než výroba dóz, z níž vzešla. Dózy byly mimo jiné zdobeny malými olejomalbami, většinou reprodukcemi známých obrazů. Už roku 1820 se pokoušel mladý malíř dóz Ignaz Müller malovat obrazy větších formátů nejprve na plech, pak na dřevo a nakonec na plátno. Nejen, že šly na dračku, ale našlo se také mnoho napodobovačů - tak vznikl nový průmysl. Ten vtiskl Rychnovu více než všechno ostatní svou pečeť a jeho vývoj ovlivnil rozmanité oblasti. Přirozené umělecké nadání obyvatel rozvoj tohoto umělecko-řemeslného průmyslu podporovalo. K tomu byli brzy vedeni cíleným kreslířským vyučováním, poté bylo od roku 1874 podporováno ve státní odborné škole. V té době pracovalo více než 200 malířů a malířek s ročním příjmem 60.000,- zlatých. Jejich odbytištěm před I. světovou válkou byl takřka celý svět. Export obstarávaly domácí firmy.

Sklářský průmysl: Takřka současně s olejomalbou našel cestu do Rychnova také sklářský průmysl. Z Turnova, kde se odedávna leštily polodrahokamy, zvláště české granáty, převzala v 18. století tuto výrobu rodina Lindnerova z Košov. Později, když již brousili kameny ze sklářské kompozice, následovali je další.

Surové sklo vyráběly tři skleněné hutě, Maschkeho, Hübnerova a Dittrichova s dohromady 15 zaměstnanci.

---

³²To už samozřejmě nebyla pravda ani v době vydání knihy. Autorka buď psala sta³² nejpozději v polovině šedesátých let, anebo prostě o demolici manufaktury nevěděla

12 nástrojařů vyrábělo nástroje pro mačkání. Výrobou rozmanitého skleněného zboží se zaměstnávalo 18 mačkářů hutních, 35 mačkářů lampových, 25 navíječů (také zvaných "spřádači skla" nebo "Blouser" - "foukači"). Hlavní díl práce spočíval ve zušlechťování skleněného zboží, především známého "Rychnovského cínovaného kamene", alespoň tak dlouho, dokud nebyla ruční výroba vytlačena moderními stroji. Množství malých vodních toků v obci přálo zřizování brusíren.

V mnoha domech se otáčel vertikální brusný kámen "Tremplzeug" ("šlapák"), později nahražený "ležatými", tedy horizontálními zařízeními, která byla již také zčásti elektricky poháněna. Broušené kameny byly ke kotouči přitlačovány malými koženými formami s násadou, zvanými "Kernen" ("jádra"). Na polévaném cínovém kotouči leštičky, potíraném "trippelem" (brusným práškem), dostávaly kameny vysoký lesk.

Přibližně 210 lidí bylo v těch časech zaměstnáno jako brusíči a lemovači³³, leštičů bylo na 300. A to buď zaměstnaných naplno, nebo pracovníků ze zemědělství, přicházejících v zimě kvůli většímu výdělku mimo hlavní zaměstnání. Zákazníky byli převážně výrobci šperků z Jablonce. V obci nebyli žádní vývozci skla. Hlavním produktem byly vedle všech ostatních druhů kamenů a perel po mnoho let "Kamsierl" neboli šatony. V letech 1867 - 1869 byla tak silná poptávka po černých "flissln", malých půlkulatých perlách, že obec se nalézala ve zlatém opojení, ba i děti si vydělaly 6 zlatých týdně.

Vedle této hromadné výroby byly kusově vyráběny také kopie pravých kamenů, jako proslulé diamanty Kohinoor, Grossmogul, Orlov a jiné.

Jako dodavatelský průmysl pro jabloneckou bižuterní výrobu zaznamenal Rychnov všechny konjunkturální výkyvy. A to přirozeně i ve válečných letech. Ale také hospodářská krize v 30-tých letech působila neblaze a kdo nechtěl "kolkovat"³⁴, musel si

---

³³U čerstvé vymačknutého kamene bylo třeba nejprve odstranit lem, který zůstal v místě dotyku obou částí formy

³⁴Požádat o podporu nebo žebračku

hledat práci jinde. Mnozí šli, s pasem i na černo, přes hranice do "Říše".

Naproti tomu při dobré pracovní situaci byly doslova den i noc vyplněny prací a všichni rodinní příslušníci byli zapřaženi. Když úkol musel být splněn v termínu, nebyla ani žádná určená pracovní doba, ani žádná ochrana dětské práce. Dětem byly svěřovány jedno- duché činnosti nejen v zemědělství, ale i v prů- myslu, sotva na ně byly dost šikovné.

O zásobování lidu před- měty životní potřeby se staral výkonný řemesl- nický stav stejně jako bohatá nabídka obcho- dů s nejružnějším zbožím. Porovnání stavu před vypuknutím 2. světové války se stavem v roce 1900 je

zde připojeno. Nabídka a poptávka sice musela silně vzrůst, jak se očekával přírůstek lidu. Některé živnosti ovšem také zcela zmizely.

Stav známý z roku 1938 (čísla v závorkách jsou stav roku 1900):

- zedník (1)	1 tiskař (-)
- tesař (1)	4 klempíři (3)
- kameník (2)	6 zámečnicků (2)
- rytec (1)	6 truhlářů (?)
- kotlář (1)	3 koláři (?)
1 bednář (-)	4 kováři (?)
1 pokrývač břidlicí (-)	1 stavitel mlýnů (?)
13 pekařů (7)	1 mlékárna (-)
4 cukráři (-)	1 výrobce sodovky (-)
9 řezníků (7)	2 výrobci soukenných bot(?)
10 ševců (7)	2 kloboučnice (?)
9 krejčích (5)	1 kožešník (-)
8 krejčovských (3)	1 knihvazač (?)

Obchody v roce 1938:

1 velkoobchod   13 smíšených zboží

3 obchody střížním zbožím   2 obchody s keramikou

1 obchod obuví   2 obchody s psacími potřebami

1 obchod s čokoládou 3 obchody s uhlím

6 trafik   4 elektroobchody

1 obchodník se dřevem   1 drogerie

Naproti tomu kolem roku 1900 byly vedle 3 obchodů s uhlím jen 3 obchody se střížním zbožím a 3 obchody se zeleninou a koloniálním zbožím, ale 10 trafik.

Výroční trhy se držely v pondělí před Velikonocemi a před Nanebevstoupením Páně, před Jakubem a po 1. neděli adventní a také při příležitosti slavnosti sv. Václava.

Ostatní: Pro výživu obyvatelstva hrály v dřívějších dobách velkou roli mlýny. V průběhu doby jich byla celá řada. Některé svou charakteristickou stavbou tvořily významný bod v obraze obce. Ty nejstarší byly Sensův neboli Minkův mlýn, Horní neboli Doftův mlýn, Pieterův mlýn, Bäcklangův neboli Zolkerův mlýn. Mlýnská zařízení ošetřovala několik generací rodina stavitelů mlýnů Preisslerů. Ke konci byl v provozu pouze Pieterův mlýn. Všechny ležely na Mohelce, která v těch místech byla zadržována do mlýnských rybníků.

Bohatá ložiska hlíny v Pláňském lese vedla roku 1867 k založení cihelny akciovou společností, kterou roku 1882 převzala obec³⁵. Té pak přinášela cihelna po dlouhý čas značný prospěch. Také se v Pláňském lese těžil čedič na stavbu silnic.

Přihlédneme-li ke geologickému vzniku rychnovské kotliny, nejeví se zcestné hledat zde uhlí, zvláště když při různých zemních pracech byly zde stále nacházeny uhelné substance. Proto byl farář Anton Schalk pevně přesvědčen, že musí nechat dobývat hnědé uhlí, když na farní louce byla odkryta jedna vrstva ovšem ne příliš dobré rašeliny. S podporou bohatých libereckých textilních

---

³⁵1 Tato cihelna byla v Husově ulici a na počátku 20. století vyhořela

továrníků byly roku 1853 podniknuty rozmanité kopací a vrtací pokusy, při nichž, pokud vůbec, narazili pouze na nepatrný výskyt. Všechny práce však musely být pro vnikající vodu přerušeny. Poté, co farář Schalk v poctivé snaze zajistit farníkům práci a obživu utratil při pokusech všechny své úspory, dal v sázku také značné sumy jiných podnikatelů s naprosto negativními výsledky.

Dva vrty, které byly v roce 1934 provedeny firmou Redlhammer nejlepšími metodami, měly spíše vědecký význam a potvrdily pouze ložisko uhlí nevhodné k těžbě.

Naproti tomu se podařilo uskutečnit později kvalitnější průmyslový projekt. Krátce před 1. světovou válkou zřídila firma Haasis v bažinatém území Dolního Rychnova se značnými technickými náklady - komín stojí na 75 pilotech - velký závod s několika budovami, který nabízel 200 - 300 pracovních míst. Plánovaná výroba galalitového zboží byla provozována jen několik let. Potom zůstaly haly prázdné. Dílem byly mimo jiné používány k dětským slavnostem, jeden čas zde byla také slepičí farma. Po připojení Sudet k Německu bylo věnováno mnoho úsilí dalšímu využití závodu. Skupina zájemců jej získala a upravila pro výrobu přístrojů jemné mechaniky. Pod jménem Getewent (Gesellschaft für technisch-wirtschaftliche Entwicklung - Podnik pro technicko-hospodářský vývoj) probíhal zde vývoj různých malých přístrojů pro zbrojní průmysl, mimo jiné měřicí přístroje pro letadla Nachjäger nebo signální a osvětlovací zařízení do ponorek. Vedoucí pozice byly obsazeny zpět se vracujícími mimoříšskými Němci ze Švýcarska a z Jižní Ameriky. Potřebná pracovní síla byla vedle civilních zaměstnanců zajištěna 100 Ukrajinkami, které byly ubytovány v p

foto fabrika

ro ně zřízeném táboře vedle cihelny, nazývaném tábor II, oproti táboru I, který stál na pozemku továrny a byl pro specialisty a politické vězně. Tehdy ještě žádný Rychnovák netušil, jak hořké dny mnozí z nich v táboře stráví. Sloužily pak ještě jako sběrné tábory pro vysídlence během vyhnání, dokud nebyly sestaveny příslušné transporty a jako trestní tábor.

Obecní správa

Když se stal Rychnov po roce 1848 samostatným, byl tržní obcí. S povýšením na městys v roce 1895 byl obecní představený povýšen na starostu. Ten s 23 členy obecní rady vedl obec. Po povýšení na město v roce 1911 bylo obyvatelstvo reprezentováno 8 radními a 20 členy zastupitelstva, kteří zasedali rozdělení podle politických stran. Od roku 1938 sestávala městská rada z 15 členů NSDAP. Obecní zastupitelstvo již nebylo.

Správa obce byla do roku 1918 reprezentována jedním tajemníkem a dvěma policisty, jejichž ženy byly současně zaměstnány jako školnice.

Během trvání ČSR byl zaměstnán jeden úředník, jeden zaměstnanec, jeden zahradník na hřbitově a školník. Po roce 1938 přibýlo pět dalších zaměstnanců a jeden domovník. Byly nově zavedeny civilní úřad, přihlašovací a finanční úřad, stejně jako po začátku války úřední místo pro výdej potravinových lístků a a odběrních poukazů.

Příjmy města sestávaly vedle pozemkové daně A a B převážně z výnosů živnostenské daně, která ale v době hospodářské krize nestačila na potřebné investice.

Obecní správa byla umístěna v domě č. 170 na náměstí ve dvou malých pokojích, sklad byl na půdě. V roce 1911 mohla přesídlit do nové budovy spořitelny do tří prostorných místností. Od roku 1939 byla zabavena budova Konsumního spolku č. 209 a v ní byl zřízen městský úřad. Konečně dostal také starosta vlastní kancelář.

Pošta. Poštovní styk musel být za starých časů veden přes Hodkovice. Otevření železnice přineslo pouze nepatrné zlepšení. Tím, že vlivem rozvíjejícího se průmyslu muselo být zvládáno značné množství korespondence a zásilek zboží, obdržel po naléhavých protestech od c.k. poštovního ředitelství roku 1869 Rychnov vlastní poštovní úřad v domě č. 20 (pozdější Kokonínská), později v domě č. 48 poblíž obecné školy a konečně od roku 1912 ve spořitelně.

Policie a četnictvo. Četnická stanice je v Rychnově od roku 1892 u "Bürgermaschke"³⁶ nad měšťanskou školou. Z českých časů je snad ještě známý četník Koutek, který mimo jiné cenzuroval poštu někdejšího starosty Hofrichtera. Ještě za c.k. časů byli ustaveni dva policisté. Za českých časů bylo na rychnovskou stanici umístěno 6 mužů státní policie. Sídlem soudu byl okresní soud Jablonec, měl ale v jedné kůlně za obecním domem skromnou vězeňskou celu, která byla později zároveň s obecní správou přeložena do sklepa konsumní budovy.

Peněžní ústavy. Spořitelní a záložní spolek, ustavený v roce 1892, se mohl roku 1911 nastěhovat do své velké novostavby na náměstí, která ještě sloužila obecní správě a poště. Kromě něho zde ještě existovala pobočka Raiffeisen-Bank. Za války byly oba ústavy sloučeny v Lidovou banku (Volksbank).

Zásobovací provozy. Poměrně brzy byla v Rychnově někdejší vymoženost petrolejového osvětlení vystřídána něčím ještě lepším: Již roku 1893 zřídil Anton Schmidt z Frýdštejna elektrárnu v Pulečenském mlýně. Přes akumulátorový dům, zvaný "Funkenhäusl"³⁷, byl Rychnov napojen na elektrickou síť. Od 28.1.1894 mohly první rychnovské světnice svítit elektřinou. Po roce 1900 převzal dodávání proudu E-Werk v Jablonci. Plynový rozvod v Rychnově nebyl.

V minulých časech vyjma velká sucha neměl Rychnov žádnou nouzi o vodu. Kdo neměl žádnou vlastní studnu, mohl svoji

---

³⁶"Občan Maschke" - jednalo se o budovu na rohu ulic Školní a Ještědská

³⁷"jiskrový domek"

potřebu, byť trochu obtížněji, pokrýt z některého vydatného pramene, které se nacházely po celé obci. Také potoky tekly ještě průzračné a neznečištěné. Přesto byla stavba vodovodu na přelomu století velkým zlepšením. Přes vodojem u "Anděla strážce" mohla být později část obce zásobována vodou. Výstavba celé rozvodné sítě ovšem nebyla do 2. světové války dokončena.

Zdravotnictví. Lékařská péče zvláště v dobách epidemií byla dříve těžko dosažitelná. Tu a tam byli povoláváni hodkovičtí lékaři. V roce 1754 byli v Rychnově dva holiči, kteří se také zabývali lékařskou pomocí. Kromě toho se v roce 1672 objevuje nějaký Hans Kaspar Pilger, "jehož povolání bylo ranhojič a chirurg".³⁸ Po příchodu z Uher v roce 1852 se proslavil nějaký "Augustin Kittel, chirurg, se ženou a čtyřmi dětmi".³⁹ Již brzy po něm, roku 1859, byla Rychnovu povolena lékařská praxe. Prvním lékařem byl dr. Franz Möller. Jeho následovali kromě jiných dr. Goldberger, dr. Albrecht, dr. Sterz, dr. Thöma. Během epidemie neštovic v roce 1918 měl dr. Krejčí k ošetřování nouzovou nemocnici ve staré škole.

Hasiči zřídili sanitní stanici. Kdo ale musel do Jablonce do nemocnice, byl převážen přes Dobrou Vodu na pojezdých nosítkách, protože ještě nebylo sanitní auto.

Od 20. let si vzal do péče rychnovské chrupy dentista Pfeiffer, po něm zubní lékař dr. Endlicher.

Také léky se nemusely od roku 1897 dodávat z Hodkovic. První lékárna se nalézala v domě cukráře Hofrichtera, později ve Wenzelově domě, nakonec pod jménem "lékárna sv. Huberta" na náměstí naproti spořitelně.

Jako porodní báby pomohly na světlo světa mnoha malým Rychnovákům "ale Kundlatschn"⁴⁰, ale také paní Masopustová z Rádlá nebo paní Ullrichová z Pulečného chodily pomáhat.

---

³⁸1V originále uvedeno v uvozovkách jako citát, avšak bez upřesnění pramene. V nejstarší farní kronice se takováto informace nenachází

³⁹1jako 3

⁴⁰1"všechny Kundlatschkovy

Na poslední cestu vypravoval pohřební ústav. Starobinec neexistoval.

Sportoviště. Za sportovišť měla obec kromě tělocvičny v měšťanské škole také tělocvičnu tělocvičného spolku vedle cvičiště. Ta byla vystavěna svépomocí členy spolku v roce 1913. V letech 1931 a 1932 byla provedena přístavba. Tělocvična pak byla nazývána "Turnerhütte"⁴¹. Karl Hillebrand sděluje, že zde pracoval od 7. října do 17. prosince jako přidavač za hodinovou mzdu 3,50 Kč.

Široce oblíbený Moorbad⁴² byl zřízen roku 1898 Johannem Michelem s podporou spolku přírodního léčení. Roku 1928 byl stávající poškozený bazén renovován a současně zvětšen na rozměr 40 x 40 metrů. S čistou pramenitou vodou, novými kabinami, loukami ošetřenými k ležení a možností využití ke zdravotním koupelím to bylo vzorné zařízení, které v horkých dnech mohlo pojmout až 1500 návštěv

foto Moorbad

vníků.

V zimě sloužil rybník k bruslení, stejně jako Katelteich a cvičiště tělocvičného spolku. Pro nastupující lyžařský sport nabízelo okolí se svými mírnými svahy ideální cvičné terény. Ve 30. letech bylo jako druhé koupaliště zřízeno Riegerovo koupaliště v loukách Grundlochu vedle bývalé železniční stanice.⁴³

Dopravní poměry

---

⁴¹Ichata tělocvičného spolku

⁴²1"rašelinná plovárna

⁴³1Z kontextu je zřejmé, že se jedná o tzv. "Nové koupaliště". Grundloch byl název pro údolí, kterým protéká potok, zásobující koupaliště. První železniční stanice stála právě nad tímto potokem

Cesty: Zakladatel Rychnova zvolil z hlediska dopravního příznivé místo, neboť vazba na síť silnic mezi obcemi byla již odedávna dána. To bylo důležité pro zásobování, ale také pro vyvážení výrobků domácí produkce na tuzemské i zahraniční trhy. Vozová cesta z Prahy přes Mladou Boleslav a Turnov do Slezska procházela Rychnovem již od 13. století. Z Frýdštejna přicházela přes Košovy, Smetanovu, k nynějšímu Lidovému domu, a přes Mohelku přes roku 1680 zřízený první most. Okolo hospody U koruny, Honswenzela (č.p. 31) a Honsodela (č.p. 34), Honsodelovým úvozem dosáhla Riesslerova pole. Na kopci se napojila na cestu na Dobrou Vodu a do Jablonce, která u Anděla strážce odbočovala z dnešní okresní silnice Jablonec - Hodkovice.⁴⁴ Pro strmý úsek u Honswenzela měl rychtář uchystánu příprěž. Pozdější objížďka, která vedla od Senseho mlýna širokým obloukem nad Honsodela, toto opatření učinila zbytečným.

Další silnice ze Železného Brodu do Žitavy přicházela do Rychnova přes Pulečný a procházela vnitřkem obce podél Selské strany ke kostelu a do Dolního Rychnova, vedle Zolkerova mlýna příkře vzhůru na Rádlo přes putujícími lidmi zbrázděný Rádelský kopec a dále přes Milíře do Liberce (v Rychnově tomu asi odpovídá dnešní Ještědská).

Důležité spojení do Hodkovic tvořila silnice, která vycházela z náměstí mezi spořitelnou a lékárnou kolem Plánského lesa na Pelikovice nebo jiným směrem šla "Friedenem"⁴⁵ a Liščinou s napojením na Jablonné a Český Dub.

Výstavba silnic pro potřeby moderní dopravy následovala v 19. století v souvislosti s rozvojem dalších způsobů dopravy - železnicí a tramvají.

---

⁴⁴Silnice vedla od Lidového domu přes klenutý most a úvozem na Ještědskou ulici, dále pokračovala úvozem mezi poli až na jabloneckou silnici. Honswenzel dosud stojí, Honsodel stál zřejmě v místě dnešní řadovky. O Rieslerově poli, tedy o návrší nad Ještědskou ulicí, již byla v tomto pojednání řeč

⁴⁵Místní část Frieden se doposud nepodařilo lokalizovat. Zřejmě se jednalo o území kolem dnešního nádraží ČD

Železnice: Již v letech 1857 a 1858 byl uveden do provozu úsek Severojižní německé spojovací dráhy do Rychnovu. Stavba přinesla do obce práci a průmyslový rozmach, a průběh dráhy s viaduktem, pňnucím se v těžkém oblouku nad Dolním Rychnovem vytvořil nový akcent v obrazu krajiny. Přesto teprve po mnoha žádostech dostal Rychnov alespoň zastávku v blízkosti “Grundlochu”, která byla ale tak nepříznivě umístěna, tak železnice nepřinášela žádný významný užitek. Teprve roku 1885 bylo postaveno osobní a nákladové nádraží (otevřeno 19. července 1886) a současně příjezdová silnice z náměstí. Ovšem již roku 1903 muselo být nádraží rozšířeno.

Tramvaj: Protože Jablonec se svým světovým průmyslem neměl žádné napojení na hlavní trasy železnice, musela být veškerá doprava zboží do i z města prováděna prostřednictvím koňských povozů a to nejbliž do Hodkovic. Po zřízení Rychnovského nádraží se objevila alespoň možnost osobní dopravy na nádraží koňskými omnibusy. Byly otevřeny dokonce dva konkurenční podniky, které se o přijíždějící cestující doslova praly.

Z iniciativy jabloneckého radního Gustava Hoffmanna byla roku 1899 zřízena akciová společnost, která získala licenci na linky “malé dráhy”. Hlavním úkolem bylo spojení z Jablonce na rychnovské nádraží. 6. února 1900 byla trať Jablonec-Rychnov otevřena pro osobní dopravu. Od 20. listopadu 1902 mohla být prováděna drážní nákladní doprava s přímými nákladními listy z a do všech nádraží. K tomu přibyla pravidelná poštovní přeprava. Roku 1924 byly zakoupeny moderní, zvláště výkonné, odpružené vozy.

Tím se stala velká část z mnoha dopravních podniků - krom jiného třeba “Krausebäcken”⁴⁶, svého času založené jedním počestným obráceným členem pověstné Steidlerovy lupičské bandy - zbytečnými. Ke dvěma zbylým povozníkům se v nové době přidružila taxislužba.

CÍRKEV A NÁBOŽENSTVÍ

Náboženské poměry: Rychnov, založený mnichovohradeckými cisterciáky, měl již roku 1384/47 obsazený kostel, u něhož neznáme datum založení.

Patrně se nejednalo o zámožný kostel, neboť byl v roce 1384 společně s Jabloncem znám jako kostel, který vzhledem k chudobě nemusel pražskému arcibiskupovi platit žádný roční desátek. V husitských dobách sice obyvatelstvo osvědčilo katolickou víru, ale Lutherovo učení obrátilo prakticky celou obec. Proto zde byla protireformační opatření uplatňována se zvláštní přísností. Kdo se nechtěl obrátit, přechal přes hranice do Saska.

Poslední evangelický farář byl roku 1624 vypovězen. Ale teprve roku 1686 byl ustaven opět katolický farář. Tím byl Johann Friedrich Schossig z Rumburka. Ten se zasadil o nový kostel pro své farníky, jehož dokončení roku 1711 se ale už nedožil. K farnímu obvodu tehdy náleželo také Rádlo a Pulečný.

Mezi mnohými osobnostmi farářů je vhodné se zmínit o Franzu Josefu Rossmeiselovi (1740-1756). Jeho portrét v olejových barvách se nachází na faře. Dále Georg Lissner (1772 - 1785). Vedl obecní kroniku⁴⁸. Anton Erdtmann (1792 - 1798). Nechal postavit na místě staré dřevěné fary, postavené v protestantských časech, novou, nechal renovovat kostelní věž a vydláždit kostel žulovými deskami. Josef Blasius Stowasser (1802-1811). Nechal v kostele postavit kruchty, tzv. "Burkirche"⁴⁹, kvůli většímu počtu míst k sezení. Také v jeho době padal sytící "déšť many", který lidem pomohl v době hladu. (U těchto jedlých zrn, která po neobvykle silné bouřce v tak velkém množství padala z nebe, že se dala sbírat a vařit na kaši, snad došlo podle popisu k záměně s kořenovými hlízkami byliny proti kurdějům (*Ficaria ranunculoides*). Pro hladové obyvatelstvo byl tento dar přes

---

⁴⁷My ovšem víme, že již minimálně roku 1360, protože ve středověku se neobsazovalo církevní obročí bez kostela.

⁴⁸Jednalo se samozřejmě o farní kroniku. Obecní kronika se začala psát až od roku 1900

⁴⁹Kostelní pódia

uvedené přirozené vysvětlení jasným zázrakem.) Farář Stowasser se vzdal jemu náležejících robot sedláků a domkařů. Josef Neubner (1811-1813) byl v “osvobozeneckých válkách”⁵⁰ společně s obyvatelstvem “pro znamenitou činnost” v dopise velitele hraběte z Neipergeru pochvalně zmíněn pro zdatnou pomoc, kterou bojujícím jednotkám poskytl. Franz Neuber(1820-1851). Církevní obec koupila roku 1834 nový křišťálový lustr do kostela, poté co se starý na vánoce s velkým hřmotem zřítíl, naštěstí však nikoho nezranil. Hudbymilovný farář dal podnět k založení pěveckého spolku “Liederkrantz” (věvec písní). Alois Schalk (1851-1852) byl znám svým neúspěšným hledáním uhlí. Anton Felger (1853-1876) působil rovněž jako kronikář.

Johann Bernard (1883 - 1902) pocházel z Modřiče, dříve byl kaplanem v Českém Dubě, Dlouhých Mostech, a Osečné a farářem v Jablonci u Mimoně. 1887 dostala kostelní věž hodiny, 1893 nové varhany a dva postranní oltáře, tři skleněné vitráže a novou křížovou cestu. Byly odstraněny kruchty, které se staly zbytečnými, a kostel byl figurálně vymalován. Franz Swoboda (1902 - 1913). Theodor Hahn (1913 - 1930) z Bavorska, široko známý jako lidový léčitel po způsobu faráře Kneippa⁵¹. Podlehl zápalu plic, kterým se nakazil při zaopatřování. Rudolf Schwalke (1931 - 1939). Gymn. Prof. Friedrich Runge (1939 - 1945) byl činný po vyhnání až do svého penzionování mnoho let jako učitel náboženství na gymnáziu v Kaufbeuren.

Jako katecheté působili v Rychnově od roku 1901 mimo jiné Josef Jäger, Anton Rausch, Rudolf Schimmel, Hermann Rössler.

Z jiných vyznání byli v Rychnově v roce 1885 2 protestanti a 2 židé. V roce 1921 to bylo 32 protestantů, 16 příslušníků církve československé, 13 židů, 60 jiných (většinou starokatolíků) a 62 bez vyznání.

Ale musíme v této souvislosti zmínit poměrně silnou skupinu teosofického hnutí, která byla od roku 1920 do svého rozpuštění v

---

⁵⁰ Zřejmě napoleonské války

⁵¹ Sebastian Kneipp (1821 - 1897) - německý katolický farář a přírodní léčitel, průkopník vodoléčby (chození v rose, sprchování)

roce 1938 vedena Theodorem Zappem a úzce spolupracovala s teosofickými společnostmi ve staré říši.

Kostel a fara

První rychnovský dřevěný kostel, který sloužil rovněž jako evangelická modlitebna, stál až do svého zboření v roce 1711 na místě prvního, v roce 1830 zrušeného hřbitova, asi tam, kde byla později postavena obecná škola⁵². V místě, kde se kdysi nacházel hlavní oltář, byl na památku postaven kříž.

Přičiněním faráře Schossiga schválená novostavba získala místo naproti faře. Od položení základního kamene roku 1704 do dokončení stavby v roce 1712 uplynulo osm let. Cena činila pouhých 5000 zlatých, nezahrnovala vlastní práci, honorář stavitele, tesaře, kameníka a sochaře, stejně jako příspěvky patronátního pána Karla Arnošta hraběte Valdštejna na písek a jiný materiál.

Kostel byl stejně jako ten předchozí zasvěcen svatému Václavu. Na jeho svátek se dodnes slaví poutní slavnost, rychnováky nazývaná “švestková pou□” (Pflaumfohrt). Náleží k

foto kostel

libereckému vikariátu. Stavitelem byl Nikolaus Reimondi z Turnova, tesařské práce obstaral Michael Otto z Frýdlantu. Dále je nutno uvést kameníka Martina Sandera, sochaře Christiana Puntschuha z Vrchlabí a cihláře Christopa Leonharda z Mnichova Hradiště.

Dnešní vzhled získal kostel t

---

⁵²Zde se autorce vloudila chybička. Samozřejmě jde o měš□anskou školu, tedy současný II. stupeň ZŠ

ěsně před začátkem tohoto století, když byla roku 1894 renovována kostelní věž a místo původní cibulové klopule obdržela špičatou střechu. Také vnitřek byl za faráře Bernarda zcela přestavěn. Neobvykle vysoká ložnice byla vymalována freskami zčásti od rychnovských malířů. Oltářní obraz od malíře Hellicha byl obci věnován roku 1840 knížetem Rohanem. Rovněž varhany, opatřené roku 1893 namísto téměř sto let starých a velmi chatrných, byly darem. Věnoval je obchodník Anton Peukert z čísla 81. Za zvony, roztavené ve válce, byly roku 1923 u Oktáva Wintera v Broumově objednány tři zvony. Ty byly 23. září slavnostně vysvěceny a zavěšeny. Z darů obyvatelstva byly zhotoveny: jeden 840 kg těžký, laděný v G - dur (nápis: "Velká válka 1914-1918 mne předcházela, pak jsem byl zhotoven z dobrovolných darů za faráře Theodora Hahna roku 1923."), jeden 386 kg těžký s obrazem sv. Alžběty (nápis: "Ke cti sv. Alžběty obětavostí Katolických žen jsem byl zhotoven roku 1923.") a jeden 235 kg s obrazem sv. Václava (nápis: "Byl jsem zhotoven v míru obětí války v roce 1923."). První dřevěná fara byla po protestantských pastorech vrácena. Museli ji používat jako obydlí také katoličtí faráři až do konce 18. století. Kamenná stavba, postavená v roce 1798 byla roku 1928 poprvé rozsáhle rekonstruována.

Protože starý hřbitov nebylo možno rozšířit, byl roku 1806 založen nový u kostela.

Již roku 1930 nebylo ani u kostela další místo a proto byl roku 1932 zřízen velký obecní hřbitov severně od "selské strany".

Školství

Obecné školy: Nejstarší časový údaj, podle něhož je v Rychnově předpokládána škola, je rok 1616. Církevní matrika v tom roce zmiňuje evangelického učitele Fritscheho. Jak byly po třicetileté válce znovu uspořádány poměry, bylo obnoveno i školní vyučování a to nadále v domě č. 44, tzv. Finkehause 53. Jako první

kantor po válce zde působil v letech 1662 až 1683 Georg Schwarz z Pulečného.

Roku 1670 koupila obec dům č. 118 na školu spolu s přilehlým polem, "školním statkem". Řadu generací zde jako kantoři působili vedle své živnosti kovářů lžic příslušníci rodiny Krausovy ze Slezska. Z doby Adama Franze Krause (zemřel 1785) byla ve školním archivu uložena zvláště pěkně psaná obřadní kniha. Ignaz Franz Kraus zemřel po 39-letém působení učitelském roku 1802.

Od roku 1750 bylo školou povinných dětí včetně ke škole připojených vesnic a okolí 500, takže musela být školní budova roku 1766 přistavěna, což se účelně podařilo. Postupem času se školní okrsek zmenšoval, jak si jednotlivé obce zřizovaly vlastní školy. Také Rychnov mohl roku 1784 postavit centrálně umístěnou budovu školy v sousedství kostela, ta musela být však již roku 1825 rozšířena. V roce 1831 měl Rychnov sám 367 školních dětí. V roce 1869 byla v obecním domě zřízena výpomocná třetí třída, v roce 1872 čtvrtá. V letech 1876/77 byla postavena naproti dosavadní škole nová prostorná budova pro více než 500 dětí. Ta byla používána až do roku 1945.⁵⁴

Mezi významné učitele v těch letech patřili mimo jiné Lassika, Wilhelm Preissler, vrchní učitel Stephan Klement, o školní zahradu se zvláště starali Josef Cerwinka a Anton Lucke. Mezi roky 1912 a 1932 stojí za zmínku vrchní učitel Seidel, Rudolf Peukert, Rudolf Massopust, Emil Preissler, Emil Schaurich, Eduard Schwanig, Johann Langer. Po roce 1932 přišel ještě Emil Hoffmann a vrchní učitel Berndt. Tento byl posledním ředitelem školy do vyhnání. Od roku 1938 byla školnicí Margarete Maschkeová.

Měš¹anská škola: V 70. letech usilovala obec o zřízení měš¹anské školy a toho dosáhla hlavně přičiněním místního školního inspektora Josefa Preisslera. Počátkem roku 1887 začalo vyučování pod ředitelem Emilem Wanderem z Nové Vsi u Jablonce. U příležitosti 50. výročí vlády císaře Františka Josefa

---

⁵⁴1 A je až dodnes jako I. stupeň ZŠ

obdržel Rychnov perspektivní moderní budovu měščanské školy na území bývalého hřbitova za 95000,- korun. Stavitelem byl Emilian Herbig z Jablonce. Arciděkan Bergmann z Liberce ji vysvětil 19. srpna 1900. O tom svědčí pamětní deska ve vestibulu školy, která byla ovšem v českých časech zazděna.

Od roku 1902 sem byly přijímány i dívky.

Jako odborní učitelé zde působili Heinrich Huyer, Fritz Ender, Anton Rau, Gustav Ginzkey a P. Mansfeld. Učitel Josef Cerwinka byl převzat z obecné školy. Na dívčí měščance působily slečna Gattermannová, slečna Lorenzová a slečna Vogtová, stejně jako paní Kletschková, která více než 20 let učila ruční práce. Posledním ředitelem byl p. Posner.

Odborná škola: Vzhledem ke zvláštnosti místního průmyslu se brzy potřebovala výuka malování a kreslení pro dospívající mládež. Již roku 1863 zavedl učitel Franz Klinger ve škole vyučování kreslení. Brzy nato začal učitel kreslení Dedek vyučování pro učeďníky a dospělé žáky. Úspěchy přiměly c.k. ministerstvo školství roku 1874 ke schválení založení odborné školy.

Ta byla otevřena slavnostním večerem a výstavou průmyslových výrobků. Umístěna byla v domě č.p.379 v Husově ulici a učil v ní Ernst Haseroth z Berlína.

Politováníhodným způsobem byl již o několik málo let později, roku 1888, ústav s odbornou školou přemístěn do Jablonce a profesoři Haseroth a Link tam byli přeloženi. Jako zdaleka ne rovnocennou náhradu dostal Rychnov roku 1891 dvouřídni řemeslnou pokračovací školu, která existovala čtyřicet let. Mimoto byl roku 1903 postaven malířský ateliér, který vedle školního provozu také poskytoval další vzdělání dospělým: tzv. "malířská škola".

Školka a "klášter": Spolek mateřské školy zřídil roku 1901 školku. Dostala jednu místnost v obecné škole pod vedením Hedwigy Lischkeové. Vedle toho provozovaly od roku 1913 tři sestry boromejky pod patronátem knížete Rohana v "klášteře" poblíž

kostela mateřskou školu a školu šití, kde se mladé ženy odpoledne a večer vzdělávaly v šití a ručních pracech.

Organizace školy: Pro děti, které nemohly jít v poledne domů, se od roku 1901 vařila polévka, kterou financovalo více spolků a obstarávaly ženy ze Spolku Němců v Čechách. Toto zařízení bylo za I. sv. války zvláště požehnané.

V čase ČSR byla organizace školy nově upravena. Obecnou školu vedl od roku 1920 vrchní učitel Anton Seidel, dívčí měšánskou školu odborná učitelka Adelheid Lorenzová do roku 1923, pak Adele Köpellová. Na chlapecké měšánské škole zůstal do své smrti roku 1923 ředitel Emil Wander. Po něm nastoupil Franz Posner. Brzy po založení Československa se v Rychnově usadilo mnoho českých úředníků. Pro jejich děti byla jako menšinová škola uvolněna jedna třída v obecné škole. Později byl pro tento účel pronajat dům č.p. 510 na cestě do Pulečného. Aby škola byla naplněna, byly také děti ze smíšených manželství, děti sociálně špatně postavených rodin a děti německých státních úředníků více či méně dobrovolně nuceny k její návštěvě.

Roku 1936 byly obě měšánské školy přeměněny v okrskové školy. Ke školnímu okrsku patřil Pulečný, Dalešice, Maršovice, část Kokonína, Rádlo, Pelikovice a Jestřebí. Po připojení k Říši byly měšánské školy přeměněny v hlavní školy, roku 1943 byly chlapecká a dívčí škola sloučeny. Protože obecná škola byla v říjnu 1944 zabrána pro potřeby balticko-německých uprchlíků, musela hlavní škola obecné přenechat tři třídy a bylo zavedeno vyučování na směny.

Již vrchní učitel Eduard Podlipný z Pulečného předváděl se svými žáky pro rodiče a příbuzné s velkým úspěchem přijímané představení. Tato tradice po roce 1918 pořád žila. U všech byly oblíbené školní podniky na konec školního roku na Gutbrunnwarte⁵⁵.

---

⁵⁵1 ospoda na Dobré Vodě nad nynější sjezdovkou. Dnes z ní stojí pouze základy

Roku 1933 uspořádaly obě měščíanské školy velkou sportovní a hereckou slavnost. Zvlášť skvělý byl koncert, kterým bylo v roce 1937 oslaveno 40. výročí měščíanské školy.

Spolkový život a sdružování

Hospodářský rozkvět, způsobený rozmanitým průmyslem, znamenal také rozvoj kulturního a společenského života. Jakmile to nově nabytá svoboda po roce 1848 lidem dovolila, začali se sdružovat do spolků. Byli to především malíři dóz a olejomalé, kteří chtěli být aktivní také v jiných oborech umění. Ještě v roce 1848 založený ochotnický spolek měl své předchůdce ve skupinách, které hrály pašijové hry, v kterých od začátku 19. století v postní době v okolních obcích uctíval lid vyobrazení historie utrpení Páně.

K péči o zpěv byl roku 1849 založen pěvecký spolek "Liederkrauz" (věvec písní). K jeho založení povzbudil skupinu zpěvumilovných malířů tehdejší farář Franz Neuber.

Roku 1864 si ustavili svůj spolek veteráni a cvičenci. Oba spolky byly založeny z iniciativy dr. Franze Möllera, prvního lékaře v Rychnově.

Pak následovaly v krátkém odstupu:

1869 - malířský podpůrný spolek, 1869 - rozsévačský spolek, 1871 - malířský vzdělávací spolek, 1874 - dobrovolní hasiči, 1874 - hasičský podpůrný spolek, 1880 - všeobecný podpůrný spolek, 1881 - místní skupina německého školského spolku, 1883 - spolek proti domácí a uliční žebrotě, 1891 - spolek německé mateřské školky, 1892 - spořitelní a záložní spolek, 1892 - pěvecký domov - svornost, 1895 - místní skupina Svazu Němců v Čechách, 1899 - společnost jednoho stolu - Tannengrün (jedlová zeleň), 1899 - dělnický tělocvičný a sportovní spolek (později připojeno družstvo pěvců), 1900 - ženský spolek "Konvalinka", 1900 - německý kulturní spolek.

Ve 20. století přibyl ještě cyklistický spolek, spolek majitelů domů, spolek přírodního léčení (následující Kneippův spolek), spolek křesťanských žen, spolek jednoho stolu “Turnerbund” (Tělocvičný svaz).

Jistě zvláštní postavení měl “Wandervogel” (stěhovavý pták), který ač nebyl v pravém smyslu spolkem, přece měl trvalý vliv na chování mládeže ve 20. a 30. letech. Přísná morální výchova, které se Wandervogelovci dobrovolně podrobovali, péče o zpěv, lidový tanec a obyčej, jízdy a cechovní večery přitahovaly zejména mladé idealisty. Ve vedení byli činní Franz a Herbert Peukert a Paula Wenzelová. Jejich sídlo bylo v jednom prázdném domě “hintern Posche”⁵⁶, který si sami zařídili, později pak v lakařské huti u staré fabriky⁵⁷. Jistým způsobem šla aktivita tohoto mladého hnutí souběžně s tělocvičnou mládeží a byla jí také později docela převzata.

Největší spolky si opatřily prapory, které byly slavnostně svěceny za účasti všeho lidu. Tak zůstalo svěcení praporů tělocvičného a veteránského spolku v roce 1865 ještě dlouho jako vrchol života obce v paměti. Množství spolků plnilo úkoly, na které musí dnes stát nebo obec v rámci sociálních zákonů vydávat mnoho peněz. Například podpůrné spolky. Jiné se ustavily k zajištění obyvatelstvu na majetku a životě, jako např. dobrovolní hasiči. Ti také proto měli zvláštní postavení mezi spolky, neboť si přiměřeně svému účelu postupně museli opatřit významnou zbrojnici s přístroji a zařízením tak, jak to byli schopni v souladu s nařízením vyšší moci učinit. Namísto prvního dřevěného Steigerhausu⁵⁸ na Katelteichu byl roku 1925 vystavěn nový. Mezitím se Katelteich, tak jako zbývající hasičské rybníky stal zbytečným a byl roku 1908 zasypán. Roku 1927 hasičům pořídil Spořitelní a záložní spolek pod vedením ředitele Konráda Henleina, Artura Peukerta a Rudolfa Strackeho motorovou stříkačku.

561Zřejmě v nářečí výraz pro Zálesí - Hinterbusch

571Schöffelovy manufaktury

581V překladu “lezecký dům”. Není zřejmé, proč se zde používá pro hasičskou zbrojnici tento název

Pro nebezpečí při provozování jejich činnosti opatřil spolek pro své členy již brzy po svém založení finanční podporu prostřednictvím hasičského podpůrného spolku, který při zranění nebo smrti hasiče zmírnil nejhorší nouzi příbuzných. Roku 1899 se od něj oddělila úmrtní pokladna.

Tento bohatý spolkový život pokračoval v době ČSR, ba obdržel v tom čase díky národnostnímu boji silné a životodárné impulzy. Po připojení k Říši ale padl za oběť “glajchšaltování” a spolky přešly jako všude, pokud se nechtěly rozpustit, do formací NSDAP a jejích článků.

Hudba. Tím utrpěl také kulturní život, jehož nositelem téměř výhradně, přímo i nepřímo, byly spolky, citelnou ztrátu. Vedle spolků, které byly založeny přímo k péči o hudbu a divadlo, měly také téměř všechny ostatní sbor nebo hudební oddělení nebo předstupovaly alespoň při určitých příležitostech s nabídkou veřejnosti. Při tom pořád nalézaly otevřené, vděčné, ale také uměníznalé publikum. Proto se mohl pěvecký spolek Liederkranz odvážit již roku 1890 uvést Haydnova a Beethovenova oratoria, přičemž stejně pozoruhodné bylo jak zdolání tohoto úkolu vlastními silami, tak také zájem obyvatelstva na této nesnadné práci. Zde působila asi obchodem a průmyslem podmíněná vazba ke kulturním střediskům doma i v zahraničí. Zvláštní zásluhy si zde získal Max Lefler (1838 - 1906) jako sbormistr. Pěvecké družstvo dělnického tělovýchovného spolku si vyzkoušelo operetu “Vinobraní” a žádná z mnoha spolkových a školních slavností se neobešla bez hudby a zpěvu. Také kostelní sbor měl dobrou tradici a dělal pozoruhodné věci.

Zdá se, že vedle malířského nadání se mezi Rychnováky rozšířilo také hudební. Díky množství aktivních zpěváků se objevili také dostatečně zdatní instrumentalisté a schopní sbormistři a dirigenti. Mnoho spolků mělo svoji hudbu a jména jako Ernest Hofrichter (orchestr spolku Liederkranz) a Franz Preissler (hasiči) byla příkladem vzletného muzicírování. Karl Schmidt, Ernest Hoffmann a Arthur Preisler měli vlastní kapely. Téměř všichni také komponovali.

O dorost se starali učitelé Preissler a Hanisch se “školním” nebo “mládežnickým” orchestrem. Horlivá péče o domácí muzicírování se rozuměla sama sebou. Vedle školních učitelů zde vyučovala také klavírní učitelka Eva Jandová.

Divadlo. Oproti hudební nabídce zůstalo provozování divadla trochu pozadu, nebo □ chybějící jeviště působilo režisérům značné problémy. Přesto také zde byly vytvořeny podivuhodné věci. Ochotnický spolek přinášel zhruba do roku 1918 každoročně nové činohry a veselohry, nejvíce lidové hry, např. “Farář z Kirchfeldu”, “...’s Nullerl”⁵⁹, “Víra a domov”. Kočovně divadelní trupy přicházely do obce poměrně zřídka. Potřeba zábavy byla lépe uspokojena po zřízení kina v hostinci “U města Prahy”. Roku 1909 promítalo cestovní Müller-Posseltovo kino první pohyblivý kinofilm.

Družnost a hospody. Z uvedeného je zřejmé, že Rychnováci měli zábavy a společenského využití nazbyt. Bály a tancovačky byly vždy hojně navštěvovány. Byly dokonce i dvě “společnosti jednoho stolu”, které vedle hudby a zpěvu hlásaly jako svůj účel péči o společenský život. První, “Tannengrün”, byla založena kromě jiných Franzem Henleinem po skončení tanečních kurzů v roce 1899 v “Höllepuedel”⁶⁰. Jejich proměnádní koncerty na den matek a dětské slavnosti na Boží tělo a Tři krále se staly brzy tradicí.

Stejně tak také taneční hodiny pro mladé z Rychnova byly jedním pásmem veselých slavností a podniků, na které pak po celý život rádi vzpomínali. Taneční mistr Preissler tomu rozuměl a taneční hodiny a závěrečné věnečky připravoval pečlivě a slavnostně.

Místo pro všechny tyto podniky nabízely hospody. Bylo jich až 27. Některé přetrvaly více než jedno století. Nejstarší byla, jako asi všude, obecní krčma, jejíž vedení bylo spojeno s rychtářským úřadem. V Rychnově to byl Preisslerův dům č. 34 (staré č. 14) na selské straně, dnes Ještědská. Podle některých všeobecných

---

591Cosi s nulou

601Čertovský pudl - kde byla tato hospoda dosud nevíme

výročních sčítání měl být postaven roku 1433 a do 18. století byl používán jako hospodářské stavení. Velmi starý a na tradice bohatý hostinec byl Spolkový dům⁶¹. Toto jméno získal poprvé roku 1850, kdy začal být užíván jako spolkový hostinec pěveckého spolku “Liederkrantz”, ale stát musel mnohem dříve. Roku 1900 shořel hostinec “U města Prahy” na kostelním náměstí. Tento velký hostinec byl znovu vystavěn a modernizován. Za obě □ požáru rovněž padl “Ale Sool”⁶², hostinec “U zlatého slunce”, postavený roku 1711 v Mlýnské ulici, který sloužil k tanci mnoha generacím. Znovu již nebyl vystavěn. Na jeho místě se dnes nachází “Soda-Wenzel” a “Vrba-Schmiede”⁶³. Roku 1885 se hostinec úctyhodného stáří “U koruny” vedle Sensova mlýna vznítil v plamenech.

Významní občané obce

Je zřejmé, že osobnosti, které překročily svým významem hranice obce, jsou především z těch, kteří přispěli svým uměním. To platí především pro tvůrce v obci zdomácnělého průmyslu Johanna Schöffela a Ignáce Müllera. Vedle nich je nutno ještě zmínit:

Johann Hofrichter: Vystěhoval se roku 1857 do Budapešti a založil tam malířskou školu, ve které získalo mnoho rychnovským malířů základní vzdělání, mimo jiné Konrád Henlein nejstarší.

Franz Lefler: Pracoval ve Vídni. Podle jeho půvabného malířského stylu byl znám jako “Amoretten Lefler”⁶⁴. Od něho pochází opona brněnského divadla. Později byl profesorem na vídeňské akademii umění.

Také jeho syn Heinrich Lefler si získal jméno jako knižní ilustrátor.

611Lidový

621Alter Saal - Starý sál - v Mlýnské ulici

631Wenzelova sodovkárna a Vrbovo kovářství - chráněná chaloupka a naproti stojící dům

641Amorovský Lefler

Ernst Wenzel: Akademický malíř ve Vídni. Ředitel umělecké průmyslovky v Jablonci.

Profesor A. E. Wenzel: Narodil se 1895. Studoval v Jablonci a Vídni. Akademický malíř. Obdržel vedle dalších ocenění roku 1927 Velkou rakouskou státní cenu.

Richard Felgenhauer: Malíř a knižní ilustrátor. 1894 - 1958. Množství fresek na veřejných budovách v domově.

Ernst Seiboth: narozen 1892. Malíř. 1919 člen Metznerova spolku, 1928 profesor na státní umělecko-průmyslové škole v Kynšperku nad Ohří. 1938 v Jablonci.

Sice nenarozený v Rychnově byl Konrád Henlein: (nar. 1898 ve Vratislavicích, zemřel 1945 v Plzni), ale strávil rozhodná léta svého mládí a cítil se spojen s obcí, ze které pocházel jeho otec. Přišel roku 1919 z italského zajetí, do kterého se dostal jako dobrovolník v boji u Sedmi obcí?. Jako tělocvičný náčelník vybudoval rychnovský tělovýchovný spolek, poté odmítl povolání bankovního úředníka a stal se učitelem tělocviku, později v Aši vytvořil "Ašskou tělovýchovnou školu". 1934 založil "Sudetoněmeckou domovskou frontu", která musela být v roce 1935 přejmenována na "Sudetoněmeckou stranu". Po připojení k Říši byl jako "Vůdce sudetských Němců" jmenován župním velitelem Sudetské župy. Pokoušel se činit v tomto úřadě to nejlepší pro svůj domov, musel ale ztroskotat na nemožnosti jako jedinec pracovat proti politickým zásadám režimu. Roku 1945 spáchal sebevraždu v plzeňském vězení, před začátkem veřejného procesu, který byl pro něj Čechy stanoven.

Staré rodiny. Jména v Rychnově se liší málo od ostatních obcí okresu. Jména pocházejí převážně jazykově ze Slezska. Mnohá z nich najdeme již v berní rule z roku 1654, především Müller, Hübner, Neumann, Hofmann, Maschke, Pilz, Glaser, Hillebrand, Lindner, Wenzel, Fleischmann, Bittner, Hartig. Ale není jasné, zda jsou to přímí předchůdci dnešních nositelů těchto jmen, ta mají všeobecně slezský původ. Tak je například v Rychnově 5 rodin Peukertů, kteří mezi sebou nejsou příbuzní. Naproti tomu se říká,

že většina Preisslerů pochází od rychtáře Preisslera, který na počátku 15. století zastával tento úřad a vlastnil velké hospodářství, zabírající 200 štrychů půdy. Tak jednoho původu jsou “Hons-Poulschen” (od Johannes Paul) a majitelé rozličných hospodářství podél Košovské cesty, kteří se všichni jmenují Preissler. V předchozím výčtu nejsou obsažena jména Ulbrich, Krause, Seiboth, Hofrichter, Schöffel, Löffler, u nichž mnohý člen jejich rodin byl pro historii obce tak významný. Pro některé, jako Hofrichter, Krause nebo Löffler, lze ještě přesně stanovit dobu příchodu do Rychnova.

Pomníky. Na území Rychnova se nachází celá řada pomníků nebo upomínkových bodů, které mají spojitost s některou zdejší rodinou, pokud nebyla zřízena obcí jako pamětní místa, jako válečný pomník (1928), nebo také od některého občana jako “školní kříž” od faráře Stowassera k připomínce “deště many”.

Morový nebo Prokopův sloup: 1702, roh Smetanovy a Zálesí, k připomínce tří členů rodiny Preisslerovy, 1834 renovován Ignácem Schöffelem.

“Anděl strážný”: 1755, na památku záchrany faráře⁶⁵ Rossmeisela od zásahu blesku.

Jan z Nepomuku: 1780, na Ještědské, zřízen Josefem Preisslerem, osázen čtyřmi lipami, 1825 renovován Johannem Schöffelem, 1857 Antonem Seidelem.

Železný kříž: 1804, mezi Sensovým mlýnem a “Korunou”, zřízen Johannem Ullrichem podle odkazu jeho předka Tobiáše Ullricha, který postavil “Korunu”.

Klingerův kříž: 1806, v Pláňském lese, na památku na zavražděnou Marianne Klingerovou.

Schwarzpauerův kříž: 1831, zřízen Mariannou Maschkeovou, 1927 renovován Marií Preisslerovou.

---

⁶⁵1Zde se bohužel autorka mylí. Tím zachráněným byl farářův bratr, který v té době v Rychnově sloužil jako kaplan

Dřevěný kříž, podle něhož získala část obce Svatá kříž svůj název, již nestojí. Za něj byl roku 1862, poněkud stranou, zřízen kamenný kříž “od Franze Maschkeho z Jestřabí”. Další morové sloupy se nachází na Pelíkovické silnici.

Originály

V některých případech nejsou dějepisci žádní vypravěči historek. Tak se podaří, že to, co dává životu barvy, ty anekdotické, veselé a zvláštní příhody, zprávy o současnících, které někdy vybočí z rámce, ty takzvané originály, často upadnou v zapomění.

Originály byly i v Rychnově. Mezi ně patřil “Valentin”, příjmením Kundlatsch, také známý v širším okolí, který se se svým kolovrátkem, v dokonale naleštěných botách a s kyticí dostavoval přesně v každý svátek až na druhou stranu Jablonce jako gratulant. Ovšemže požadoval kytici po úspěšné gratulaci zase zpátky, neboť musel také dalšího oslavence obdarovat. Jako šlapač měchů v kostele - ba i na noty, byl svou důležitostí prosáklý. “Víte, dybych nešlapal, nemoh by Hiebl hrát na varhany”, mínil vždycky. Poté, co musel svůj přísně úzkostlivě pořádný pokojíček v sousedství Sensova mlýna pro stáří opustit, byl v obecním domě ve “staré škole” opatrován Katti Schöffelovou.

“Lacher” (Smíšek), Anton Lang, byl původně známý malíř, i když snad ne úplně nejlepší. Vypravovalo se, že jednou dokončil Večeří Páně s jedenácti apoštoly. Tehdy se prý měl jeho duch zatemnit. Byl ve dvacátých letech spolehlivým zjevem, ať už šel z Dobré Vody dolů cestou domů ze své žebravé cesty Jabloncem, nebo s vlašickým pláštěm a dlouhými kroky v obci zametal.

Vydáno privátně v počtu 3. výtisků
v roce 1998
v Rychnově u Jablonce nad Nisou
pro potřeby zdejší Městské knihovny
Sazba byla provedena programem Lotus Word Pro
písmem Times New Roman

Rejstřík

Frýdštejn 3

Košovy 1

Liščí jáma 3

Pelíkovice 3

Svatý Kříž 1

Zálesí 3